

durumu görüşmek için Berlin'de topladıkları uluslararası kongrede de delege olarak bulundu. Beş yıl süren Berlin sefirliği esnasında Almanya ile ilişkilerin geliştirilmesi konusunda önemli hizmetleri oldu. II. Abdülhamid, yaptığı hizmetlerin karşılığında 7 Aralık 1881'de kendisine vezirlik rütbesi ve paşalık unvanı verdi (BA, İrade-Dahiliye, nr. 67567). 22 Mart 1883'te Viyana sefirliğine tayin edildi. Almanya İmparatoru I. Wilhelm'in ölüm törenlerine II. Abdülhamid'i temsilen katıldı.

Sefâret hizmetçisiyle olan ilişkisi sonucu kızın hamile kalması üzerine skandal endişesiyle geçirdiği buhran neticesinde 14 Ocak 1891'de havagazıyla intihara teşebbüs etti ve doktorların bütün müdahalelerine rağmen 18 Ocak'ta öldü. Naaşı özel bir vagonla İstanbul'a gönderildi ve 29 Ocak günü Ayasofya Camii'nde cenaze namazı kıldıktan sonra II. Mahmud Türbesi haziresine gömüldü. Sâdullah Paşa, Berlin sefâretiyle yurt dışına gönderilmesinden sonra ölümüne kadar geçen on dört yıl içinde sadece Ayastefanos barış görüşmeleri ve Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi hadisesine karışanların yargılandığı mahkeme için (Haziran 1881) iki defa İstanbul'a gelebildi.

Mehmed Vecîhi Paşa'nın kızı Necîbe Hanım ile evli olan Sâdullah Paşa'nın Âsaf, Nusret, Râgıb ve Nazlı isimli dört çocuğu vardı (hâtıraları ve romanları bulunan Münevver Ayaşlı, Nusret Bey'in eşidir). Murassa' Mecidî ve Osmânî nişanları dışında Yunanistan'ın Sauveur nişanının şövalye rütbesi, Avusturya'nın Franz Joseph, İtalya'nın Couronne d'Italie, Rusya'nın Sainte Anne ve Almanya'nın Aigle Rouge nişanlarına sahipti. İyi bildiği Farsça ve Fransızca'nın yanında Almanca'ya da âşinaydı. Özel olarak akaid, fıkıh, Doğu ve Batı edebiyatları tahsil etmişti. 1889'da kendisiyle Viyana'da görüşen Ahmed Midhat

Efendi onun bilgisinden ve görüşlerinden, Doğu ve Batı medeniyetleri arasında orta bir yol tutulması gerektiğine dair düşüncelerinden hayranlıkla bahseder.

Babası gibi şair olan Sâdullah Paşa'nın bugüne ulaşan şiirleri yazdıklarının küçük bir kısmını oluşturur. Mithat Cemal Kuntay hacmi hakkında bilgi vermediği iki defterde şiirlerinin kayıtlı olduğunu ve bu defterlerin kendisinde bulunduğunu belirtir. Kölüyü metheden otuz kıtalık terciibendi, Alphonse de Lamartine'in "Göl" isimli şiiriyle Homeros'un *İlyada* destanının ilk on beytinin manzum çevirisi, ayrıca destanın kırk altı-kırk yedi sayfalık bir bölümünün nesir olarak tercümesi bilinmektedir. Gerçek zannedilen bâtil inanışların XIX. yüzyılda yıkıldığı, aklın ve tecrübenin üstünlüğüyle ilim ve teknikte büyük gelişmeler olduğu tezine dayanan "On Dokuzuncu Asır" adlı şiiri bir zihniyet ifadesi bakımından dikkat çekici bulunmuştur (tahlili için bk. Kaplan, s. 64-68). Nesir alanında ise Maârif-i Umûmiyye Nizamnamesi'ne yazdığı esbâb-ı mücibe lâyihası güzel üslûbunun ve güçlü kaleminin işareti olarak değerlendirilir. Ebûzziyâ Mehmed Tefvik'in *Numûne-i Edebiyyât-ı Osmaniyye*'de yayımladığı "Şarlotenburg Sarayı", "1878 Paris Ekspozisyonu" ve "Berlin Mektubu" ile çeşitli kişilere yazdığı mektupları da aynı özelliği taşımaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmed Midhat, *Avrupa'da Bir Cevlân*, İstanbul 1307, s. 1003-1005; Cevdet, *Tezâkir*, IV, 126; Mehmed Galib, *Sâdullah Paşa yâhud Mezardan Nidâ*, İstanbul 1909; Ebûzziyâ Mehmed Tefvik, *Numûne-i Edebiyyât-ı Osmaniyye*, İstanbul 1329, s. 205; a.m.f., *Yeni Osmanlılar Tarihi* (haz. Ziyad Ebûzziyâ), İstanbul 1973, I, 15-16, 22-25; II, 185-186, 218; III, 478, 497-500, 505, 512-513, 524-527; Refet Avni - Süleyman Bahri, *Resimli Müntehabât-ı Edebiyye*, İstanbul 1329, s. 22-24; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, s. 1566-1573; R. H. Davison, *Reform in the Ottoman Empire: 1856-1876*, Princeton 1963, s. 207-208; Münev-

ver Ayaşlı, *İşittiklerim ... Gördüklerim ... Bildiklerim ...*, İstanbul 1973, s. 17-18, 23, 145-150; Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri*, İstanbul 1975, s. 64-68; Hasan Âli Yücel, *Edebiyat Tarihimizden*, İstanbul 1989, s. 297-298; Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, s. 566-567; *Hadîka*, nr. 44, İstanbul 13 Kânunusânî 1289; *Mecmûa-i Ebûzziyâ*, IV/46, 15 Cemâziyelevvel 1302, s. 1453-1455; *Sabah*, nr. 513, İstanbul 19 Cemâziyelâhir 1308; *The Oriental Advertiser*, 28 January 1891; *Tercümân-ı Hakikat*, nr. 3758, İstanbul 27 Ocak 1891; Mithat Cemal Kuntay, "Sadullah Paşanın Basılmış İki Şiir Defteri", *Edebiyat Âlemi*, sy. 1, İstanbul 1949, s. 3; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Viyana Büyük Elçisi Vezir Sâdullah Paşa'nın İntiharına Dair", *TTK Belleten*, XIV/55 (1950), s. 419-479; a.m.f., "Merhum Sâdullah Paşa'nın Safvet ve Cevdet Paşalar ve Safvet Paşazâde Refet Beyle Mektuplaşması", a.e., XV/58 (1951), s. 263-299; H. J. Kornrumpf, "Sadullah Pascha. Zu Seinem 100. Todestag Am 18. 1. 1891 in Wien", *TKA*, XXX/1-2 (1992), s. 179-186; Sinan Kunalalp, "Sadullah Paşa", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, II, 482.

ALİ AKYILDIZ

SÂDULLAH PAŞA YALISI

İstanbul'da
XVIII. yüzyılın sonlarında
inşa edilen bir yalı.

Boğaziçi'ndeki yalılar arasında günümüze gelen en erken tarihlili ve en iyi korunmuş ahşap yalılardan biri olup Çengelköy'de yer almaktadır. Yalının rıhtım üzerindeki tek katlı selâmlık bölümü XX. yüzyılın başlarında yıkılmış, günümüze özgün olarak harem bölümü ve bahçe cephesindeki su kemeri ulaşmıştır. Ayrıca yalya ait bir hamam, mutfak ve kayıkhanesi bulunuyordu. Yalı, XVIII. yüzyılın sonlarına kadar giden bostancıbaşı defterlerindeki kayıtlara göre I. Abdülhamid döneminde (1774-1789) Dârüssaâde Ağası Mehmed Ağa'ya verilmiştir. Bu kayıt ve mimari özellikler göz önüne alındığında I. Abdülhamid döneminin sonlarına, III. Selim döneminin (1789-1807) başlarına tarihlendirilebilir. Yalı 1861'de Sâdullah Paşa tarafından satın alındıktan sonra bu adla anılmıştır.

İki katlı yalı merkezî sofalı plan tipindedir. Birbirine kesişen iki eksen düzenine göre tamamen simetrik bir plan gösterir. Denize paralel biçimde konumlanmış merkezî sofanın köşelerine yerleştirilen ikişer adet oda ve sofaya deniz ve bahçe yönünden saplanan eyvanlar planın temelini oluşturur. İki katın planı da birbirini küçük bir farkla tekrar eder. Alt kat sofası köşeleri pahlanmış dikdörtgen, üst kat ise oval şekilli bir sofaya sahiptir. Sofalar uzunlamasına denize paraleldir. Üst kat sofasını bir

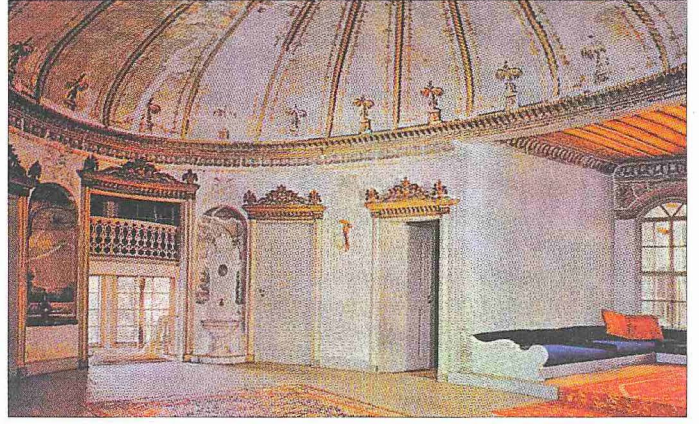
Sâdullah
Paşa Yalısı -
Çengelköy /
İstanbul

otağı çağırıştıran basık bir kubbe örter. Ahşap iskelet üzerine harçla sıvanarak bağdâdî tekniğinde inşa edilen kubbe dışarıdan kırık çatıyla örtülmüştür. Bu kubbede merkezdeki oval biçimli, oymalı ve edirnekârî boyalı göbekten eteklere doğru yayılan ışınal bir süsleme düzeni uygulanmıştır.

Yapının günümüzde cephelerin tam ortasında dört yönden girişi bulunmakla beraber özgün halinde kuzey yönünden bir giriş olmadığı anlaşılmaktadır. Doğu ve batı yönünde iki adet merdivenle üst kata ulaşılır. Üst katta kuzeydeki merdivenin hemen üstünde içeriden sofaya hâkim bir konumda açılmış, içinde müzik icra edilen mutriphâne yalısı daha da ilginç kılan mimari bir unsur olarak dikkati çeker. Oval sofa özellikle ona açılan mutriphâne ile ilişkilendirildiğinde bu mekânın gündelik hayatın köşelerindeki nişler içinde de mimari tasvirlerle yer verilmiştir. Nişlerin iki yanında edirnekârî üslûbunda boyanmış ufak boyutlu nişler bulunur. Yalıda tavan süslemeleri ve duvar resimleri dekorasyonun yapının inşa tarihinden daha geç bir dönemde, büyük ihtimalle empire üslûbunun hâkim olduğu II. Mahmud dönemine ait olduğunu düşündürür. Özellikle güneydoğu odasındaki Topkapı Sahilsarayı bu tarihlendirmeyi kesinleştirmeye kanıt oluşturur. Bu sarayın 1862 yangınından artakalan ve kuruluş tarihi olarak 1816 yılını veren kitabesi en azından bu resmin inşa tarihinden önceye gidemeyeceğini kanıtlar. Dolayısıyla yalıdaki diğer duvar resimleri de en erken 1816 yılına tarihlendirilebilir.

Yalı duvar resimleri, kalem işleri, tavan süslemeleri, tavan göbekleriyle yoğun ve gösterişli bir bezemeye sahiptir. Her odanın dekorasyonu farklılık gösterir. Alt kat tavanları kare veya çapraz biçimli ince çubuk taksimatlıdır. Üst katta köşelerdeki odaların tavan düzenlemeleri alt kata göre çok daha barok bir hareketlilik gösterir. Her odanın tavanı farklı şekilde süslenmiştir. Tavanlar kıvrımlı hatlarla bezenmiş, tavan göbeklerinde şemseler ve meyve sepetleri yer almıştır. Tavan göbekleri ve odaların nişlerini çevreleyen raflar özenli ve ince işlenmiş ahşap işçiliğinin güzel örneklerini sergiler.

Köşelerde yer alan odalarda yüküklerin hemen yanındaki çiçeklik veya şerbetlik diye anılan büyük nişlerin içi ve yine yüküklerle tavan arasında kalan duvarlarda yalının önemli bir özelliğini oluşturan kalem işi tekniğinde yapılmış resimler vardır. Bunlar genel olarak İstanbul'un Boğaz ve Haliç kıyılarına dizilen köşk, kasır ve sahil sarayları veya bu kıyılardaki tabiat manzaralarını konu alır. Özellikle üst kat odalarının nişlerinin içindeki resimler konuları ve içerikleriyle zengindir. Bunlardan güneybatı odasında, yıkılmadan önce Üsküdar'da Salacak kıyılarında yer alan Şerefâbâd Kasrı olduğu tahmin edilen resim ve güneydoğu odasında 1862'de tamamen ya-

Sâdullah Paşa Yalısı'nın üst katındaki merkezî kubbeli divanhâne

nan Sarayburnu'ndaki Topkapı Sahilsarayını gösteren resim günümüze ulaşmayan yapıları yansıtan birer belge değeri taşımasıyla da önemlidir. Odaların yanı sıra oval sofanın köşelerindeki nişler içinde de mimari tasvirlerle yer verilmiştir. Nişlerin iki yanında edirnekârî üslûbunda boyanmış ufak boyutlu nişler bulunur. Yalıda tavan süslemeleri ve duvar resimleri dekorasyonun yapının inşa tarihinden daha geç bir dönemde, büyük ihtimalle empire üslûbunun hâkim olduğu II. Mahmud dönemine ait olduğunu düşündürür. Özellikle güneydoğu odasındaki Topkapı Sahilsarayını bu tarihlendirmeyi kesinleştirmeye kanıt oluşturur. Bu sarayın 1862 yangınından artakalan ve kuruluş tarihi olarak 1816 yılını veren kitabesi en azından bu resmin inşa tarihinden önceye gidemeyeceğini kanıtlar. Dolayısıyla yalıdaki diğer duvar resimleri de en erken 1816 yılına tarihlendirilebilir.

Yalı çeşitli tarihlerde restorasyonlar geçirmiştir. Yapıya günümüzdeki görüntüsünü kazandıran kapsamlı bir restorasyon 1949-1951 yılları arasında mimar Turgut Cansever ve Cahide Tamer tarafından yapılmıştır. Bu restorasyon sırasında XIX. yüzyılda mimar A. Vallauray döneminde duvar kâğıdı ve yağlı boya ile kaplanan kalem işleri tekrar ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca kuzeydoğu cephesi güney cephesine benzetilmiş ve merdiven sahanlığı oval bir çıkma ile biçimlendirilmiştir. 1977'de Taç Vakfı, Sedad Hakkı Eldem'in nezaretinde yalıda onarım çalışmaları yaptırmıştır. 1995-1997 yılları arasında mimar Feyza Cansever başkanlığında bir restorasyon daha geçiren yalı günümüzde Tek-Esin Vakfı tarafından korunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Emel Esin, "An Eighteenth Century 'Yalı' Viewed in the Line of Development of Related Forms in Turcic Architecture", *Atti del Secondo Congresso Internazionale di Arte Turca (Venezia 26-29 Settembre 1963)*, Napoli 1965, s. 83-112; a.mlf., *Sa'dullah Paşa Yalısı-The Yalı (Sea-side*

Mansion) of Sa'dullah Paşa, İstanbul 1977; a.mlf., Sa'dullah Paşa Yalısı-The Yalı (Sea-side Mansion) of Sa'dullah Paşa (An Eighteenth Century House on the Bosphorus), İstanbul 1984; a.mlf., "Türk Mimari Geleneği Çerçevesinde Sa'dullah Paşa Yalısı", *TOK Belleteni*, XXXIII/312 (1972), s. 12-25; a.mlf., "Sadullah Paşa Yalısının Bağlı Olduğu Gelenek", *Türkiyemiz*, sy. 16, İstanbul 1975, s. 2-7; a.mlf., "Sadullah Paşa Yalısı", a.e., sy. 17 (1975), s. 22-26; a.mlf., "Sadullah Paşa Yalısının Tarihçesi", a.e., sy. 19 (1976), s. 13-17; a.mlf., "Ferhunde Demler, Eski Aemler", *TDA*, sy. 14 (1981), s. 112-136; Günel Renda, *Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı (1700-1850)*, Ankara 1977, s. 113-115; a.mlf., "Wall Paintings in Turkish Houses", *Fifth International Congress of Turkish Art* (ed. G. Fehér), Budapest 1978, s. 711-735; Sedad Hakkı Eldem, *Türk Evi-Osmanlı Dönemi*, İstanbul 1984, I, 218-223; a.mlf., *Boğaziçi Yalıları*, İstanbul 1994, II, 172-179; Orhan Erdenen, *Boğaziçi Sahilhaneleri*, İstanbul 1993, II, 288-295; Doğan Kuban, *Kaybolan Kent Hayatları: Ahşap Saraylar*, İstanbul 2001, s. 100; Reşad Ekrem Koçu, "Bostancıbaşı Defterleri", *İstanbul Enstitüsü Mecmuası*, sy. 4, İstanbul 1958, s. 44-46; Tülay Artan, "Sadullah Paşa Yalısı", *DBİst.A*, VI, 396-397; Hayri Fehmi Yılmaz, "Şerefâbâd Kasrı", a.e., VII, 162-163; M. Baha Tanman, "Divanhâne", *DİA*, IX, 437-444.

A. TARKAN OKÇUOĞLU

SA'DÜ HÜZEYM (Benî Sa'dü Hüzeym)

(بنو سعد هذيم)

Kahtâniler'e mensup bir Arap kabilesi.

Adnân ve Kahtân'dan sonraki dört ana koldan Kudâa'ya mensup on iki kabileden biridir. Sa'dü Hüzeym'in dahil olduğu Kudâa kabilesinin Adnâniler'den mi Kahtâniler'den mi geldiği hususunda nesep âlimleri arasında ihtilâf bulunmaktadır (bk. KUDÂA). Kudâa kabileleri, daha önce Güney Arabistan topraklarında yaşayan diğer Yemen asıllı kabileler gibi zamanla Kuzey Arabistan, Filistin ve Suriye topraklarına göç etti. Bunlardan Sa'dü Hüzeym, Arap yarımadasının kuzeyinde yer alan Vâdilkü-